

**POPULAȚIA VÂRSTNICĂ ȘI TRANZIȚIA LA ECONOMIA
DE PIAȚĂ ÎN ROMÂNIA. ATITUDINI DE
DISCRIMINARE A POPULAȚIEI VÂRSTNICE**

Dintre problemele sociale deosebit de acute cu care se confruntă România în actuala perioadă de tranziție la economia de piață, problema bătrânilor este probabil cea mai dramatică. Deși în România nu există, în prezent, preocupări sistematice în domeniul cercetării și evaluării situației sociale și economice a bătrânilor, o serie de sondaje de opinie, semnale ale presei și televiziunii au evidențiat faptul că populația vârstnică se numără printre categoriile de populație cele mai afectate de procesul de tranziție. În acord cu aprecierile făcute de conducerea uneia dintre asociațiile pensionarilor români, întemeiate după Revoluția din 1989 (Confederația „Unirea” a pensionarilor din C.F.R.), *„pensionarii reprezintă categoria cea mai vitregită a noii economii de piață. Ei se consideră umiliți și marginalizați, abandonati de societate, după ce, în timpul campaniei electorale, li s-a făcut o serie de promisiuni”* neonorate însă¹.

**I. Structura și tendințele evoluției demografice ale populației
vârstnice din România**

Datele ultimului recensământ de populație din România, efectuat în luna ianuarie 1992, au scos în evidență o tendință accentuată de îmbătrânire a populației, constând în creșterea absolută și relativă a populației în vârstă de peste 60 ani, în condițiile unei scăderi constante a natalității.

Totuși evoluția procesului de îmbătrânire în România are o serie de trăsături distincte față de cea a altor țări europene. Dat fiind decalajul tranziției demografice în România, față de tranziția demografică din Europa, procesul de îmbătrânire a populației românești a început mai târziu și s-a desfășurat cu o intensitate mai scăzută, înregistrând ritmuri mai lente de creștere². În pofida măsurilor brutale luate de fostele autorități comuniste pentru creșterea natalității, procesul de îmbătrânire demografică

¹ Al. Saucă, *Pensionarii se consideră umiliți și marginalizați*, „Evenimentul Zilei”, anul 11, joi 11 februarie, 1992, p. 2.

² Vladimir Trebici, *The Demographic Aging of the Romanian Population. Causes and Consequences*, „Romanian Journal of Gerontology and Geriatrics”, 4, nr. 1, 1983, p. 59 — 69 și 5, nr. 1, 1984, p. 65 — 67; Vasile Ghețau, *Procesul de îmbătrânire demografică în țările europene*, „Viitorul Social”, anul LXXVIII, noiembrie-decembrie, 1985, p. 535 — 544; Vladimir Trebici, Ilie Hristache, *Demografia teritorială a României*, București, Edit. Academiei, 1986, p. 42 — 45.

a continuat în mod constant, astfel că în ultimele două decenii, față de o creștere a populației totale cu 1% anual, creșterea populației vârstnice a înregistrat un ritm anual de circa 2,1%.

În prezent populația vârstnică (60 de ani și peste) a României cuprinde peste 3,8 milioane de persoane, ceea ce înseamnă o proporție de aproximativ 16,7% din populația totală. Pe grupuri de vârstă și sexe, populația vârstnică cuprinde următoarele proporții :

Grupa de vârstă	Proporția în totalul populației	Proporția în totalul grupei de vârstă	
		M	F
60 — 64 ani	5,6%	47,4%	52,6%
65 — 69 ani	4,6%	45,0%	55,0%
70 — 74 ani	2,4%	39,9%	60,1%
75 ani și peste	4,1%	38,6%	61,4%

Proporția globală a întregii populații vârstnice (60 de ani și peste) în 1992 reprezintă o creștere impresionantă față de anii anteriori :

<u>1930</u>		<u>1948</u>		<u>1956</u>		<u>1966</u>		<u>1977</u>		<u>1985</u>		<u>1992</u>
7,4%		9,3%		9,9%		12,3%		13,9%		14,2%		16,7%

Numărul de vârstnici este mai ridicat în rândul femeilor (56,6%), decât în cel al bărbaților (43,4%), cu diferențe sensibile de la o grupă de vârstă la alta. Indicele de masculinitate pentru vârstnici (numărul de bărbați vârstnici la 100 de femei vârstnice) este de 77%, repartizat astfel pe grupe de vârstă :

<u>60—64 ani</u>	<u>65—69 ani</u>	<u>70—74 ani</u>	<u>75 de ani și peste</u>
90,2%	82,0%	66,3%	62,9%

În ceea ce privește distribuția populației vârstnice în funcție de aria de rezidență, frecvența ei este mai mare în mediul rural (59,6%), decât în mediul urban (40,6%), tendință determinată de politica de industrializare forțată a vechiului regim, care a impus migrarea spre zonele urbanizate a unei mari părți din populația tânără și adultă a satelor. Pe de altă parte, în pofida natalității mai reduse a populației urbane, procesul de migrare a contribuit în mod semnificativ la încetinirea îmbătrânirii acestei categorii de producție.

Numărul sporit al populației vârstnice contribuie la existența unor raporturi disproporționate între diferite grupuri de vârstă ale populației. Astfel raportul de dependență la 1 000, reprezentat de raportarea populației vârstnice (60 de ani și peste) la totalul populației care are vârsta între 15—59 de ani, este de 274 persoane. Aceasta înseamnă că pentru fiecare bătrân revin aproximativ 4 persoane din intervalul de vârstă 15 — 59 ani.

Tendințele de perspectivă pentru următorii ani arată că în România procesul de îmbătrânire demografică va continua, urmând ca până la sfârșitul acestui mileniu populația de 60 ani și peste să crească cu minim 14%, iar până în anul 2035 să crească cu încă 37% din efectivul ei actual :

Tendințe proiectate pentru anii următori :

Anul	Ponderea populației vârstnice în totalul populației (%)	Raport de dependență (la o mie)
1993	16,7	274
2000	17,6	300
2010	17,1	290
2020	18,4	310
2025	17,8	320
2030	19,0	325
2035	19,6	333

Aceste estimări, care au doar un caracter minim, trebuie tratate cu precauție, intrucât pleacă de la ipoteza menținerii constante a mortalității și fertilității. Datele recensământului populației din 1992 au adus în centrul atenției noi evoluții demografice, care modifică indicatorii demografici, în special natalitatea, într-o direcție care reflectă, de fapt, amplele dimensiuni ale actualei crize economice și sociale prin care trece România : scăderea puternică a numărului de copii născuți ce revin la 1 000 de femei într-o proporție care, în anul 1992, nu a asigurat nici măcar reproducția simplă a populației, creșterea dramatică a mortalității generale (11,6 morți la mia de locuitori) și a mortalității infantile (23,2 copii născuți morți la 1000 născuți vii) etc.

Pe ansamblul întregii țări există circa 2,7 milioane de gospodării în care capul familiei este pensionar. Din totalul acestora 71% nu au nici un salariat în gospodărie, iar 64% sunt formate numai din persoane inactive. Peste 28% dintre pensionari trăiesc singuri în gospodăria proprie.

2. Imagini ale populației vârstnice în opinia publică românească

În România există vechi tradiții cu privire la importanța „vârstei a treia” și respectul care trebuie acordat bătrânilor, tradiții exprimate sintetic în proverbul „Cine nu are bătrâni să-i cumpere”. Tradițiile care consacrau rolul important al populației vârstnice, ea și alte tradiții, au dispărut pentru a face loc unor atitudini convenționale care privesc bătrânețea, mai degrabă, cu compasiune, decât cu respect. În România comunistă, bătrânii erau primii care stăteau la cozi pentru a face cumpărăturile casei, îngrijind de nepoți în lipsa părinților acestora, ducându-i și luându-i de la școală, reprezentând, deci, un sprijin important pentru viața celor mai multe familii. Aceasta nu a împiedicat autoritățile vechiului regim să acorde un tratament discriminatoriu bătrânilor, prin reducerea drastică a resurselor lor materiale, acordarea unor pensii mici, asigurarea unor condiții de viață indecente, lipsa unui sistem de protecție institu-

țională și, în general, absența unei politici sociale cu privire la vârstnici. Aceasta, în condițiile în care o parte semnificativă a nomenclaturii comuniste cuprindea persoane de vârsta a treia, care au beneficiat din abundență de avantajele pozițiilor lor în ierarhia puterii.

O mare parte din dificultățile de atunci ale bătrânilor poate fi identificată și în starea lor prezentă, amplificată și mai mult de efectele negative ale tranziției. Bătrânețea reprezintă, într-adevăr, o problemă în România anilor '90, complicată și mai mult de absența unor programe guvernamentale speciale de protecție și securitate socială a bătrânilor. Nu numai că această problemă nu are un rol prioritar în dezbaterea publică cu privire la reforma politicii sociale, nu numai că soluțiile ei sunt ignorate și ocolite în mod sistematic, dar se poate aprecia că ea constituie sursa altor probleme sociale (sărăcie, alcoolism, sinucideri etc.) în care sunt implicați, cu prioritate, bătrânii.

Deși nu există o evidență clară a *ageismului* ca atitudine generalizată, se pot identifica unele simptome ale acestei atitudini, atât la nivelul populației tinere ori adulte, cât și la nivelul unităților economice ori al diferitelor instituții. Competiția acerbă pe piața muncii, în condițiile unei rate în continuă creștere a șomajului (8,5% la începutul anului 1993), determină pe unii angajați tineri sau adulți să considere necesară pensionarea bătrânilor înainte de atingerea limitei de vârstă pentru a face, în acest mod, loc contingentelor mai tinere de forță de muncă confruntate cu spectrul șomajului. La rândul lor, o parte dintre unitățile economice au pus în aplicare măsuri de pensionare forțată a unor angajați înainte ca aceștia să atingă limita legală de vârstă pentru pensionare, motivând aceste măsuri prin necesitatea restructurării sau restrângerii activității întreprinderii. Au existat și cazuri mai izolate când, întorși la întreprindere, după un concediu de boală prelungit, angajații mai vârstnici au fost obligați să se conformeze măsurilor unilaterale de desfacere a contractului lor de muncă, fără a mai avea șansa unei reangajări la altă unitate, datorită vârstei lor și penuriei locurilor de muncă. Până și în rândurile intelectualilor, mult mai conștienți, decât alte categorii profesionale, de problemele dificile ale populației vârstnice, există o serie de nemulțumiri cu privire la locurile de muncă ocupate de bătrâni. Federația Sindicatelor Independente a Medicilor, Camera Federativă a Medicilor și sindicatul „Sanitas” al Asistenței Medicale, de exemplu, au cerut demisia ministrului sănătății pentru o serie de nemulțumiri printre care și cea privind reangajarea pensionarilor, în condițiile unui buget deficitar și ale existenței unor medici șomeri. Unul dintre partidele politice a propus chiar, pentru a combate anumite persoane vârstnice din conducerea opoziției, elaborarea unei legi speciale care să nu mai permită celor care au depășit vârsta de 68 de ani să candideze ca deputați.

Deși prin crearea sectorului privat au fost create noi locuri de muncă în special în domeniul comerțului, criteriile de vârstă impuse de angajarea în acest sector (până în 35 sau până în 45 de ani) înlătură nu numai pe bătrâni, dar chiar o mare parte a populației adulte din competiția pentru obținerea unui loc de muncă.

Se poate considera, ca o particularitate curioasă pentru cazul României, că o serie de atitudini ale populației față de bătrâni au și o tentă politică. Confruntate cu efectele puternice ale inflației, cu creș-

terea abruptă a prețurilor, diminuarea drastică a veniturilor și înrăutățirea nivelului calității vieții, mai multe categorii de pensionari, în special cele aparținând clasei muncitoare, doresc o atitudine populistă a autorităților în aplicarea măsurilor de reformă. Fără a fi, în mod necesar, „nostalgici” ai vechiului regim comunist, foștii muncitori ai întreprinderilor industriale, cele mai multe falimentare, create de Ceaușescu, compară efectele negative ale tranziției cu „avantajele” din timpul perioadei lor active, neînțelegând pentru ce trecerea la economia de piață trebuie făcută cu atâta sacrificiu. Lipsa lor de înțelegere este facilitată atât de absența coerenței și continuității programelor guvernamentale, cât și de insuficiența unei explicații argumentate și clare a avantajelor pe termen lung ale procesului de reformă. Ei nu pot înțelege, dar nici nu li se explică în mod adecvat, de ce pentru a trăi mai bine în viitor, trebuie să trăiască mai prost în prezent. Mulți consideră că, cel puțin o parte din dezavantajele economice ale tranziției se datorează opoziției politice pe care o percep, ei înșiși, ca fiind condusă, în mare parte de „lideri bătrâni, neputincioși și setoși de putere”.

Conflictele de interese din societatea românească, competiția dintr-o parte de partidele politice, lipsa de transparență a intențiilor reale ale autorităților, insuficiența argumentare economică a necesității reformei, fac din aceste categorii o veritabilă masă de manevră pentru diferitele partide și, nu în cele din urmă, pentru putere. După estimările făcute prin intermediul sondajelor de opinie ale I.R.S.O.P., contestate de unii, sau acceptate de alții, în timpul campaniilor electorale din anii 1990, 1992 o mare parte, chiar majoritatea, dintre pensionari au votat pentru președintele ales și pentru partidul de guvernământ, bazați pe promisiunile făcute că vor avea o viață mai bună.

Pentru acest motiv, acea parte raliată a opoziției sau care se consideră frustrată de abuzurile puterii consideră că mulți pensionari trebuie culpabilizați, întrucât prin voturile lor și opțiunile politice au favorizat alegerea unor structuri politice responsabile de eșecul reformei. Se poate aprecia că majoritatea atitudinilor ageiste din societatea românească de astăzi își au originea în aceste reproșuri adresate vârstnicilor. Percepția pensionarului se asociază în conștiința unei mari părți din opinia publică românească cu imaginea unei ființe conservatoare, depășită de evenimente, care clamează „binefacerile” vechiului regim comparativ cu „dezavantajele” prezente și care este incapabilă de a înțelege sensul schimbărilor din societate. În mod paradoxal poate, spre deosebire de perioada vechiului regim, când bătrânii erau apreciați, în mare parte, pentru contribuția lor la ușurarea vieții conjugale a copiilor lor (cumpărături, îngrijirea nepoților etc.), astăzi, ei sunt tot mai desconsiderați și tratați ca o povară economică care face și mai dificil traiul comun. Dintr-un sondaj de opinie aplicat studenților în sociologie în legătură cu evaluarea modului de percepere a bătrânilor în România, astăzi, au rezultat următoarele aprecieri cu privire la „defectele” lor principale: agresivitate politică, parazitism social, conservatorism, egoism, egocentrism, inadaptare socială etc. Bătrânii sunt apreciați de o mare parte din populație, cred studenții investigați, ca „fiind vinovați pentru situația actuală a țării, contra progresului reformei, răi, egoiști, demodați, depășiți de evenimente, moralști excesiv, veșnic nemulțumiți și reprezentând o povară importantă pentru

societate". Chiar dacă presa și televiziunea românească nu reflectă aceste atitudini, datorită preocupărilor lor prioritare pentru difuzarea evenimentului politic, atitudinile menționate sunt, totuși, prezente în opinia publică sub forma unor prejudecăți și clișee cu tentă economică („bătrânii ocupă locurile cuvenite tinerilor”) și politică („bătrânii sunt de partea puterii”).

În realitate, ca în orice grup social, și în rândul bătrânilor există deosebiri, diversitate de opinii și conduite eterogene, care descurajează orice încercare de a aduce la un numitor comun totalitatea atitudinilor și comportamentelor lor economice, sociale sau politice.

3. Principalele deficiențe ale sistemului de pensii ca sursă de inegalitate socială

Procesul de reformă din România are loc în condiții economice și politice distincte față de cele existente în alte țări din Europa de Est. Aceste condiții contribuie la amplificarea efectelor negative ale tranziției, care sunt resimțite de toate categoriile defavorizate ale populației și, în primul rând, de bătrâni, mai ales de aceia care nu beneficiază de nici un fel de sprijin din partea rudelor sau a societății. Cele mai multe dintre dificultățile cu care se confruntă bătrânii sunt următoarele: scăderea abruptă a nivelului lor de trai datorită cuantumului mic al pensiilor sau altor venituri și creșterii necontrolate a prețurilor, absența unei protecții sociale instituționalizate, deficiențele asistenței medicale de specialitate, lipsa asistenței sociale la domiciliu, tendințele de marginalizare și discriminare din partea autorităților de la diferite nivele, inexistența unor forme de asistență culturală specifice numai pentru bătrâni, care să le anuleze sentimentele de inutilitate și singurătate.

Din totalul vârstnicilor, peste 91% sunt persoane complet inactive, iar aproape 80% sunt pensionari (circa 3 milioane). 13% din întreaga populație vârstnică, mai ales femei trăind în mediul rural, nu au absolut nici o sursă de venit de la stat. Din totalul pensionarilor, aproape 70% cuprind persoane care au depășit vârsta de 65 de ani. Dintre acestea, majoritatea (53,5%) sunt femei. Distribuția pe medii de locuire a acestor persoane este următoarea:

URBAN		RURAL	
(M)	(F)	(M)	(F)
41,9%		58,1%	
(45%)	(55%)	(47,6%)	(52,4%)

Numărul pensionarilor din rural depășește deci pe cel al pensionarilor din urban. În schimb, numărul de femei pensionare din urban este sensibil mai ridicat decât cel al femeilor pensionare din rural.

Pentru marea majoritate a pensionarilor, nivelul mic al pensiilor, insuficient să asigure chiar condițiile unui trai modest, constituie problema principală. În raport cu salariul mediu (neindexat) pe economie (circa 27 000 lei), pensia medie de asigurări sociale (aproximativ 15 000 lei) apare complet insuficientă pentru a face față asaltului năvalnic al pre-

țurilor. În condițiile în care un kilogram de carne costă aproximativ 1 000 — 1 500 lei, un pensionar din sistemul asigurărilor sociale, care are o pensie minimă de numai 8 500 lei, poate cumpăra numai circa 6 — 8 kilograme pe lună. Aceasta, desigur, în condițiile, greu de crezut, în care acel pensionar s-ar hrăni numai cu carne și n-ar mai trebui să facă nici un fel de cheltuieli pentru întreținere, sănătate, transport, chiria locuinței, plata energiei electrice, a consumului de apă etc. Există însă și pensii cu un nivel și mai scăzut, mai ales cele acordate pensionarilor fostelor C.A.P.-uri, care nu asigură nici minimul necesar de viață. Sunt și cazuri, este drept, de excepție, în care un pensionar C.A.P. primește doar o pensie simbolică de 5 lei sau 10 lei lunar. În pofida noilor reglementări normative care prevăd acordarea unor sporuri suplimentare pentru pensionarii fostelor C.A.P.-uri (între 1 000 — 2 000 lei), nivelul acestor categorii de pensii este extrem de scăzut, plecându-se de la premisa că o persoană vârstnică din mediul rural are posibilități de subzistență suplimentară și, în plus, poate beneficia, în mod mai frecvent decât în mediul urban, de ajutorul copiilor sau al rudelor apropiate. În realitate, posibilitățile suplimentare de subzistență a bătrânilor din mediul rural pot fi doar cu greu asigurate din posesia unei suprafețe de teren proprii. Legea Fondului Funciar, elaborată încă din anul 1990, nu a reușit totuși să asigure în proprietățile țărănilor, iar mulți dintre aceștia mai ales cei bătrâni, sunt ignorați în mod deliberat de la aplicarea prevederilor, și așa suficient de restrictive, ale legii. Presa și, uneori, televiziunea semnaleză frecvent cazuri de discriminare a populației vârstnice a satelor în legătură cu reconstituirea drepturilor de proprietate asupra pământului de către autoritățile locale. Un cunoscut cotidian din România aprecia că aproape jumătate din sesizările adresate redacției se referă la acest subiect. Periodic, emisiunile TV dedicate aceluiași subiect prezintă cazurile unor bătrâni țărani, care se plâng în legătură cu atitudinile abuzive și discriminatorii ale comisiilor de în proprietăți formate, în majoritate, de persoane aparținând vechii conduceri a C.A.P.ului.

Există mari deficiențe în sistemul de calculare a pensiilor pe categorii și pe ani de activitate. Se mențin încă în vigoare vechile reglementări normative în cadrul cărora se calculează sporuri suplimentare modice în raport cu creșterea uriașă a prețurilor. Cu excepția acordării unor indexări, strategia noului guvern nu prevede schimbări deosebite în acest domeniu și nici nu-și propune un program distinct de protecție socială a acestei categorii de populație, cea mai afectată de creșterea peste măsură a costului vieții. Sistemul de asigurări sociale nu reușește să asigure decât o indexare modestă (9,1% în primul trimestru al anului 1993) a pensiilor, în raport cu creșterea (cu încă 50%) a prețurilor. Nu există nici o corelare a cuantumului pensiilor cu valcarea salariilor actuale, recalcularea pensiilor făcându-se în funcție de indexările acordate de guvern și nu în funcție de raportul între salariul mediu actual și pensia medie. Ministerul Muncii și al Protecției Sociale a promis numai, fără a fi și sigur că această măsură va fi ferm aplicată, că, dat fiind faptul că în proiectul de buget din anul 1993 există un excedent de 78 milioane de lei, acest excedent ar putea fi folosit pentru majorarea pensiilor.

În ultima perioadă a apărut în România și un alt fenomen negativ determinat de faptul că agenții economici, în condițiile blocajului finan-

ciar ori ale ignorării prevederilor legale, nu-și achită obligațiile la fondul de asigurări sociale. Astfel, în numai doi ani de la înființarea sa, Direcția de Control, Îndrumare și Metodologie din cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale, a depistat mai multe unități economice care datorează bugetului de stat sute de miliarde de lei care au ca destinație de bază plata pensiilor. Sancțiunile contravenționale pentru ignorarea acestei obligații legale sunt foarte mici, iar Ministerul reclamă lipsa de cooperare a unor tribunale județene care cer să fie achitate taxe de timbru uriașe (de zeci de milioane de lei) atunci când unitățile rău platnice sunt acționate în judecată. Ceea ce apare ca un viciu pronunțat al legii în acest domeniu este faptul că reglementările ei prevăd prescrierea, după 18 luni de neplată în cazul unităților de stat și după 24 luni de neplată în cazul societăților private, a sumelor datorate care, pe ansamblul țării, se ridică la câteva miliarde de lei. La toate acestea se adaugă marile curențe în legătură cu distribuirea pensiilor către beneficiarii lor. Atât oficiile de pensii, cât și oficiile poștale din teritoriu întârzie nepermis de mult (săptămâni și chiar luni) cu achitarea pensiilor. Cauzele principale rezidă în profundele deficiențe existente în activitatea acestor servicii cu caracter public nevoite să se confrunte zilnic cu un mare volum de muncă, în absența unui sistem eficient și modern de activitate (nu există, de pildă, dotări cu rețele electronice de informare și prelucrare rapidă). Pe de altă parte, există și o lipsă de corelare „obiectivă” între data emiterii unor decizii guvernamentale cu privire la pensii și data expedierii sumelor de bani pentru pensionari. În luna martie 1993, de exemplu, nici pensionarii agricultori și nici veteranii de război nu au putut primi sporul de indexare sau de indemnizație, întrucât hotărârea guvernamentală cu privire la noua indexare a fost emisă după data expedierii pensiilor către persoanele beneficiare. Întârzierea primirii acestor sume suplimentare afectează și mai mult nivelul de viață, și așa destul de scăzut, al acestor categorii de pensionari nevoiți să se descurce de la o zi la alta cu sumele modice pe care le primesc drept pensie.

Există și multe persoane recent pensionate care se plâng că, deși au decizii de pensionare ferme și au depus în acest scop toate actele și documentele necesare, nu primesc încă pensie, trebuind să aștepte luni de zile soluționarea acestei probleme sau să se deplaseze de nenumărate ori la autoritățile competente. Alteori, chiar deciziile de pensionare constituie o activitate de lungă durată, întârziind mai multe luni (uneori și un an), atât datorită sistemului greoi de întocmire a dosarului de pensionare, cât și datorită mentalității birocratice a unor funcționari neglijenți și nepăsători față de problemele solicitanților. Toate acestea sunt de natură să complice și mai mult problemele de viață ale bătrânilor pensionari, mai ales ale aceluia care nu beneficiază de nici un sprijin din partea copiilor ori a familiei.

Condiția principală pentru obținerea unei pensii pentru limită de vârstă este munca prestată. În raport cu această condiție, legea prevede o serie de indicatori pentru stabilirea cuantumului pensiei, printre care importanța socială a muncii, vechimea în muncă, grupa de muncă și retribuția avută. Dreptul la pensie se acordă la împlinirea vârstei de 62 ani de către bărbați și 57 ani de către femei, cu condiția să existe o vechime în muncă de minimum 30 ani bărbații și 25 femeile.

Aceste reglementări sunt, în aparență, bine elaborate și corect fundamentate, dar în realitate există o serie de derogări și abateri de la aplicarea lor. Astfel, în numeroase cazuri nu sunt respectate criteriile de stabilire exactă a celor trei grupe de muncă prevăzute de lege, iar în alte cazuri importanța socială a muncii depuse prezintă multă echivocitate, determinată și de faptul că vechiul regim practica o serie de discriminări față de diferitele categorii de muncă fizică, ori intelectuală, mai multe ocupații utile societății (în domeniul culturii, educației, ocrotirii sănătății etc.) nefiind retribuite corespunzător.

Apare astfel necesitatea elaborării unor noi criterii mai bine fundamentate privind stabilirea și delimitarea categoriilor de muncă în fixarea cuantumului pensiilor, care să fie în concordanță cu realitățile prezente, în primul rând cu salariul actualizat. Confederația „Unirea” a Pensionarilor din C.F.R. a propus, de exemplu, stabilirea acestui cuantum până la valoarea de 75 — 80% din salariul actualizat. Reevaluări și reînnoiri ale normativelor trebuie făcute și în legătură cu celelalte categorii de pensii (pensia pentru pierderea capacității de muncă datorată invalidității sau bolilor profesionale, pensia de urmaș pentru susținătorul decedat, pensia pentru văduve de război, pensia suplimentară constituită prin contribuția de 3% din retribuiția tarifară lunară și din sporul de vechime neîntrerupt în aceeași unitate) pentru care legea prevede o serie de reglementări inechitabile sau, cel puțin parțial, caduce.

Deși după anul 1989 au fost făcute o serie de reparații, acordându-se, de exemplu, indemnizații veteranilor de război și foștilor deținuți politici, cuantumurile mici ale acestor indemnizații împiedică asigurarea unei vieți cu adevărat demnă pentru bătrânii care au avut de suferit vicisitudinile vechiului regim și suportă astăzi povara tranziției. Legislația românească prevede însă și drepturi suplimentare pentru persoanele care au „desfășurat activitate revoluționară, antifascistă sau democratică” în condițiile în care acestea au „fost deținute în lagăre sau închisori”, sau „au fost îndepărtate din serviciu pentru activitate politică”, aceste „merite” constituind criterii de vechime pentru stabilirea unor categorii speciale de pensii. O serie din aceste reglementări disimulează, de fapt, discriminările practicate de vechiul regim în regimul de pensii, prin acordarea unor privilegii speciale foștilor „revoluționari ilegalisti”. Este evident că aceste reglementări nu mai corespund realităților prezente, contribuind la menținerea unor stări inegalitare între diferite categorii de pensionari.

4. Dificultăți și probleme social-economice cu care se confruntă populația vârstnică

Cuquantumul scăzut al pensiilor sau al altor categorii de venituri ale populației vârstnice contribuie la deteriorarea rapidă a nivelului ei de trai și, implicit, la scăderea puterii de cumpărare și orientarea către un consum inferior din punct de vedere calitativ. Urmare a etapelor succesive de liberalizare a prețurilor, pe care o serie de analiști le consideră ca fiind artificiale în mare măsură, și a creșterii inflației, scăderea nivelului de trai al populației vârstnice s-a accentuat de la un an la altul, determinând ca această categorie de populație să se situeze, într-o pondere de peste

50%, sub pragul nivelului de sărăcie. Cea mai mare parte din pensii și alte venituri, mergând până la două treimi din buget, este cheltuită pentru hrană, iar restul pentru achitarea întreținerii locuinței și asigurarea ocrotirii sănătății. Nu numai că prețurile pentru consumul alimentar au crescut fără măsură, dar o parte dintre produsele de bază care constituie alimentația principală a bătrânilor, cum sunt laptele sau untul, au devenit de negăsit. La fel ca și în trecut, cozile pentru dobândirea acestor produse sunt deosebit de frecvente, constituind o altă sursă de oboseală și frustrare pentru bătrânii care au puține resurse de trai. O depreciere relativ scăzută a nivelului lor de viață se datorează și creșterii prețurilor, în special, pentru achitarea energiei electrice, și a energiei pentru încălzit. Prețul unui kw/h a crescut rapid, de la 0,50 lei în 1990 la 6 lei în 1993, iar începând din luna mai a acestui an, o dată cu eliminarea subvențiilor de către stat, va ajunge la circa 22 — 30 lei.

Retragerea subvențiilor acordate de stat pentru achitarea acestor categorii de cheltuieli ca și pentru alte cheltuieli absolut necesare (chirie, transport în comun, alimente ca pâinea, laptele, untul, brânza etc.) va agrava și mai mult situația grea a vârstnicilor, cu toate eforturile guvernului de a găsi soluții de compensare, indexare sau suplimentare a pensiilor și veniturilor bătrânilor.

În ceea ce privește necesarul de medicamente, cu toate că Ministerul Sănătății, a stabilit, ca urmare a unei hotărâri a guvernului, compensarea cu 50%, 75% și 100% a unor produse farmaceutice și preparate galenice pentru pensionari și alte categorii sociale, aceste medicamente se găsesc foarte greu, mulți pensionari semnalând faptul că medicamentele de care au absolută nevoie pentru întreținerea sănătății lor lipsind adeseori din rețeaua farmaceutică. Există și medicamente neincluse în nomenclatorul de gratuități sau compensații, dar absolut necesare pentru sănătate, al căror preț excedează complet posibilitățile de cumpărare a acelor care au nevoie de ele. Astfel, prețul unui medicament absolut necesar pentru astmatici este de aproximativ 15 000 lei adică tot atâta cât valoarea cuantumului unei pensii medii. O parte dintre medicamente au devenit obiect de trafic și speculă pe piața neagră, iar unele dintre ele sunt transferate pe ascuns de la la farmaciile de stat la cele private, încât devin inaccesibile celor cu venituri mici. Pentru a contracara aceste abuzuri și traficul cu produse farmaceutice, Ministerul Sănătății a propus privatizarea totală a rețelei farmaceutice.

În aceste condiții, veniturile bătrânilor sunt cu totul insuficiente pentru a putea acoperi chiar nevoile lor cele mai elementare. În condițiile existenței unui buget de austeritate pentru anul 1993, al cărui deficit scontat se ridică la suma de 326 miliarde de lei, situația economică a bătrânilor apare deosebit de grea. Măsură anunțată la începutul anului 1993 de către Ministerul Finanțelor, cu privire la eventualitatea instituirii impozitului pe pensii a stârnit o profundă îngrijorare a pensionarilor, o parte din membrii Uniunii Generale a Pensionarilor din România propunând chiar organizarea unor ample mișcări de protest ale acestei categorii de populație a cărei venituri se situează în zona subnutriției și sărăciei. Dintr-un studiu inițiat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții

din București asupra populației vârstnice ³, a rezultat că 10% din această categorie de populație este complet lipsită de orice sursă de venit, iar circa 52% dintre vârstnici care dispun de venituri se plasează sub pragul sărăciei. Practic, — subliniază studiul menționat — din rândul bătrânilor provine o mare parte a săracilor, astfel că peste 1,5 milioane de bătrâni trăiesc în sărăcie.

Problemele dificile ale îngrijirii sănătății celor vârstnici se extind însă și în alte direcții. În anul 1993 bugetului pentru ocrotirea sănătății îi revine numai suma de 243 miliarde de lei, adică mai puțin decât necesarul de 500 miliarde lei. Se prevăd importante reduceri de personal din sectorul sanitar pentru a mai economisi alte miliarde de lei. Ca urmare, îngrijirea vârstnicilor prin intermediul sistemului sanitar este și mai dificilă, cu atât mai mult cu cât nu există o infrastructură adecvată sau specializată numai pentru îngrijirea bătrânilor. De exemplu, spitalele sunt prost utilizate cu echipament sanitar, iar cel existent este de mult depășit sau uzat fizic, gradul de confort este redus la minimum necesar și condițiile de îngrijire sunt cu totul nepropice. Pentru asigurarea alimentației în spitale este alocată doar suma mică de 313 lei zilnic, reprezentând numai 1 300 de calorii, în condițiile în care meniurile pentru diferite afecțiuni cronice costă cel puțin dublu. În unele spitale, bolnavii trebuie să-și aducă chiar tacâmuri și veselă de acasă, împreună cu alte obiecte care lipsesc din dotarea spitalului (pături, cearceafuri, prosoape, alte obiecte de uz zilnic). La toate acestea se adaugă darurile, plocioanele sau bacșișurile date personalului sanitar în scopul primirii unei îngrijiri cât mai adecvate. Avizați de aceste stări de fapt, mulți bătrâni refuză să se interneze în spitale, chiar atunci când sănătatea le este grav amenințată, sau își ascund vârsta adevărată pentru a nu risca să li se acorde o îngrijire inadecvată, ori a fi discriminați față de alți pacienți mai tineri.

Situații similare se înregistrează în căminele de bătrâni sau căminele-spital pentru bolnavi cronici în care sunt internați aceia lipsiți de orice suport material din partea familiei. Confruntate cu multiple dificultăți și pentru a face față trebuințelor de îngrijire, aceste instituții au trebuit și trebuie să recurgă la ajutorul diferiților donatori. Sub patronajul ambasadei Libanului, un grup de oameni de afaceri libanezi au donat mari sume de bani sau produse alimentare pentru o parte din spitalele și căminele de bătrâni. De altfel, apelul la caritatea publică prin sistemul donațiilor, tinde să se generalizeze în România, atât populația vârstnică, cât și cea tânără ori adultă lansând semnale prin mass-media pentru a fi ajutată cu sume de bani necesare pentru subzistență, îngrijirea sănătății sau pentru alte scopuri.

Pentru categoriile de bătrâni neinstituționalizați, care nu au nici un fel de spijin, situația este și mai grea, neexistând nici o prevedere legală care să instituie dreptul de a fi asistați sau supravegheați în mod sistematic din punct de vedere medical și social la domiciliu. Nu există, de asemenea, nici reglementări ale legii, exceptând regulile morale nescrise, care să prevadă măsuri de sancționare a membrilor familiei care își aban-

³ Camelia Gheorghe, Hildegard Puwak, Mariana Stanciu, *Elemente ale modului și stilului de viață a populației vârstnice sub impactul tranziției la economia de piață în România*, „Calitatea vieții”, nr. 1/2, anul 3, 1992, p. 103 — 112.

donează bătrânii, lăsându-i fără nici un fel de sprijin. Dată fiind penuria de locuințe din țară, o serie de cupluri căsătorite tinere solicită îngrijirea vârstnicilor la domiciliul acestora, în schimbul asigurării locuinței sau eventual pentru a-i moșteni. Această practică a generat și mai generează încă nenumărate abuzuri, existând și cazuri când acest „contract” este tratat unilateral de perechea beneficiară a locuinței, care nu-și mai respectă obligațiile, acordând bătrânilor un rău tratament, terorizându-i, încercând chiar evacuarea lor.

Pentru a veni în sprijinul bătrânilor singuri și fără nici un fel de suport material s-au creat cantine speciale de ajutor social, printre ai căror beneficiari se numără și șomerii (cei care nu mai primesc ajutor de șomaj și nu reușesc încă să se angajeze) unde se poate lua masa în mod gratuit. Aceste forme de asistență publică sunt relativ puține în România, iar distanța mare între ele și domiciliul bătrânilor îi împiedică adeseori pe aceștia să recurgă la ele. În pofida unor vechi tradiții în domeniul carității și asistenței publice, acesta se află, din nou, într-o fază de început, dat fiind tendința fostelor autorități comuniste de a lichida sau ascunde orice realitate care putea blama sau compromite „binefacerile umaniste” ale vechiului regim. De aceea majoritatea inițiativelor în domeniul ajutorării și asistenței sociale a bătrânilor aparțin sectorului privat, organizațiilor voluntare cu caracter nonguvernamental. Proiecte cum sunt cele ale lui Help Age International, Romania Project U.K. etc., cu privire la asigurarea hranei sau asistenței sociale la domiciliul bătrânilor singuri și bolnavi, sunt dintre cele mai cunoscute. Din păcate, nici organizațiile religioase sau de altă natură din România, nici statul român nu se implică în aceste acțiuni și nu oferă ajutor, sprijin material sau consultanță pentru un program extins și coordonat de asistență socială la domiciliu a vârstnicilor. O lipsă acută în acest domeniu privește lipsa unui personal specializat și antrenat. După o perioadă de decenii în care pregătirea și formarea de asistente sociale a fost suprimată, penuria de cadre este aceluiași, puținele asistente sociale existente în țară și aproape de vârsta de pensionare fiind ocupate, prioritar în alte sectoare de activitate. De doi ani s-a reînființat Facultatea de Asistență Socială pe lângă Universitatea București, dar nu a dat încă nici un absolvent. Atât în sectorul instituțional, cât și în cel privat activează cadre sau persoane care au prea puțină experiență și aproape nici o pregătire în domeniul atât de specializat al îngrijirii și asistenței geriatrice. Aceasta, în pofida existenței unor tradiții avansate care au dat naștere unei școli românești de geriatrie (C. I. Parhon, Ana Aslan etc.), unui institut de specialitate și a unui cabinet special de geriatrie care funcționează în cadrul policlinicii din Iași.

5. Bătrânețea ca problemă socială și ageismul ca stare de fapt

Situația economică dificilă prin care trece, astăzi, România determină scăderea nivelului de trai al majorității populației și, în primul rând, al vârstnicilor. Ca și multe alte categorii de populație, bătrânii se confruntă, așa cum am menționat, cu greutăți cum sunt prețul ridicat al alimentelor, medicamentelor sau produselor de strictă necesitate, accesul limitat la unele dintre ele, absența unor condiții locative corespunzătoare,

în condițiile în care nu curge apa sau este întrerupt periodic curentul electric, sistemul distribuirii buteliilor de gaz pentru bucătărie care este deficitar sau supus speculei, achiziționarea unor produse care pun în pericol sănătatea și chiar viața consumatorului (zahăr și carne infestate, alimente cu termenul de garanție depășit), prețuri prohibitive pentru dobândirea unor produse de uz îndelungat (un televizor color costă, cel mai ieftin, circa 150 000 de lei, adică de 10 ari mai mult decât valoarea lunară a unei pensii medii), creșterea peste măsură a cheltuielilor pentru înmormântări, incinerări, pentru achitarea taxelor locurilor de veci etc. Cei mai expuși acestor dificultăți sunt bătrânii. În aceste condiții, bătrânețea ca problemă socială alimentează, ea însăși, multiple alte probleme sociale. Aspecte negative pe care vechiul regim le păstra ascunse refuzând să fie nominalizate sau ameliorate au ieșit astăzi, tot mai mult la iveală și li s-au adăugat altele noi generate de consecințele disfuncționale ale tranziției și de politica deficitară a guvernului în domeniul asistenței și protecției sociale. S-au amplificat cazurile de vagabondaj al unor categorii de bătrâni lipsiți de orice resurse, venit ori sprijin material, care sunt nevoiți să-și asigure existența cerșind sau apelând la mila puținelor organizații caritabile, petrecându-și nopțile în pareuri, metrouri, gări, holul unor blocuri sau alte locuri publice. Neputând beneficia de nici un fel de condiții sanitare, fără posibilitatea de a-și asigura igiena corporală, murdari, plini de păduchi, subnutriți și, de multe ori, supuși tendințelor de alcoolism, acești bătrâni nu au nici un sprijin din partea societății. Adeseori, mor înghețați de frig sau de boli, fără a putea fi identificați după nume. La rândul lor, bătrânii care posedă o locuință, dar locuiesc complet singuri, abandonati de rude sau prieteni, se confruntă cu mari dificultăți materiale la care se adaugă sentimentele de izolare, teamă, frustrare, sentimentul justificat că au fost uitați, abandonati de societate. Mulți dintre aceștia, mai ales cei din mediul rural, sunt expuși atacurilor, furturilor și jafurilor soldate, adesea, cu crime abominabile. Valul crescut de violență care caracterizează astăzi România se răsfrânge și asupra bătrânilor; în afara evacuărilor forțate din locuințe pentru diferite motive, legale sau ilegale, s-au înmulțit cazurile de maltratări fizice, jefuiri de bunuri, omoruri și chiar violuri săvârșite asupra bătrânilor. A crescut, în același timp, numărul cazurilor de sinucidere în rândul acestora și s-au multiplicat cazurile de bătrâni abandonati, care mor la domiciliul lor fără să știe nimeni, zile și chiar săptămâni întregi. Mulți dintre aceștia sunt complet izolați de lumea dinafară, trăind în propriul lor univers dominat de sărăcie, lipsă completă de resurse sau de ajutor din partea comunității. Există cereri insistente de instalare a unor posturi telefonice din partea bătrânilor care trăiesc singuri, dar aceste cereri nu sunt satisfăcute, fie din motive obiective (probleme tehnice), fie din motive subiective (cel mai adesea, lipsa de solitudine a celor care au competența de a rezolva aceste cereri).

Fără a dramatiza în nici un fel lucrurile, situația bătrânilor din România este într-adevăr dramatică. Din rezultatele sondajului de opinie adresat studenților în sociologie rezultă că acest dramatism se concretizează în următoarele aspecte care caracterizează situația cotidiană a bătrânilor din România de astăzi: lipsa mijloacelor de subzistență, de asistență și ocrotire medicală și socială, ieșirea evasicompletă din focarul

de interes al societății, restrângerea posibilităților de comunicare și relaționare socială, marginalizarea de către familie și societate, accentuarea sentimentelor de izolare, inutilitate, incertitudine și pesimism în legătură cu situația lor prezentă și viitoare, absența unor mecanisme ori instituții sociale care să le restituie sensul demnității și al utilității personale.

Puținele inițiative existente, astăzi, în scopul ameliorării situației bătrânilor neajutorați sau nesprijiniți de către familie și societate, nu pot suplini absența unei politici sociale de anvergură care să concerteze eforturile diferitelor instituții, organizații, asociații, cu caracter guvernamental sau nonguvernamental, de stat sau privat, și să facă posibilă elaborarea unor obiective specifice pe categorii de probleme și priorități: protecție socială, asistență socială, medicală, alimentație, locuință, loisir, relații sociale etc. Lipsesc nu numai fondurile materiale necesare pentru îmbunătățirea nivelului de trai al bătrânilor, dar și soluțiile, mecanismele, cadrele calificate prin intermediul cărora aceștia pot fi readuși la viața socială activă și utilă, pentru a le restitui sentimentul identității și importanței lor ca grup social distinct.

„Dacă aș putea — sublinia un bătrân pensionar, într-o scrisoare adresată unei publicații — aș întemeia un partid al pensionarilor care să le apere interesele și să pledeze pentru drepturile lor”. Această propunere, determinată de sentimentele de frustrare a unuia dintre categoriile cele mai vitregite din România de astăzi, nu are doar o motivație economică. Ea depășește prin semnificațiile ei revendicările materiale determinate de o situație precară, pentru a include sentimentul de mâhnire a unei categorii de populație care se autopercepe ca fiind marginalizată, lipsită de drepturi, expusă umilințelor, discriminărilor, lipsei de interes a autorităților, și ale cărei poziții sociale în cadrul comunității este prejudiciată.

În România contemporană există un Minister al Tineretului, dar nu există nici un organism social oficial care să apere interesele și drepturile bătrânilor. Nu există atitudini publice generalizate de ageism, dar există multiple surse de discriminare și inegalitate care alimentează și întrețin ageismul ca o *stare de fapt* și care fac din populația vârstnică categoria cea mai urgisită de dificultățile tranziției la economia de piață.